

МОРАЛЬНА КУЛЬТУРА ЯК ОСНОВА ПРОФЕСІЙНИХ ЦІННОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

В статье раскрывается сущность понятия “нравственная культура”, определены показатели и уровни сформированности нравственной культуры у студентов; показана ее связь с профессиональными ценностями будущих педагогов.

The article reveals the essence of concept “morality culture”, defines its proofs and levels forming of the morality culture of students. The article investigates the connection with professional value of future teachers.

Докорінні зміни в політичній та соціально-економічній сферах життя України зумовили особливу гостроту проблеми формування у молоді як загальної, так і моральної культури особистості. Проблема моральної культури – це частина загальної соціальної проблеми взаємовідносин між людьми, що визначаються їх суспільними відносинами, ідеологією та мораллю. В умовах демократичної дійсності – це частина проблеми педагогічного аспекту гуманізму, морального виховання, професійної етики, питань відповідності змісту морального виховання характеру суспільної моралі як важливої об’єктивно існуючої закономірності виховного процесу.

Моральна культура особистості пронизує всі сфери діяльності людини, в тому числі й освітню. Тому формування цього якісного утворення у майбутніх педагогів є важливим і необхідним процесом у сучасній соціально-педагогічній ситуації. Педагогічний університет як одна з визначальних ланок освіти покликаний забезпечувати розв’язання цієї важливої проблеми.

Результати аналізу навчально-виховного процесу у вищих навчальних закладах свідчать, що рівень сформованості моральної культури студентів впливає на якість їх етичної свідомості, забезпечує засвоєння основних ціннісних орієнтацій, сприяє формуванню професійних цінностей. Водночас виховання моральної культури молоді досить часто залишається поза увагою завдань, які розв’язує педагогічний колектив, хоч проблема моральної культури в педагогіці не нова і нею цікавились учені різних галузей науки.

Основні дослідження. Проблеми виховання моральної культури молоді присвячено праці Л.Ази, Є.Бондаревської, О.Горожанкіної, І.Зязюна, В.Козакова, М.Ковтуна, О.Олексюка, В.Петрової, Л.Чорної та ін. Моральну культуру особистості як

педагогічну проблему розглядав В.Сухомлинський. Останнім часом цю проблему досліджували В.Асєєв, І.Бекешкіна, А.Бойко, З.Васильєва, А.Горохович, В.Заслуженюк, В.Сипченко.

У ході дослідження ми спиралися на творчу спадщину з питань морального виховання Г.Сковороди, Г.Ващенко, А.Макаренка, С.Русової, В.Сухомлинського, К.Ушинського, Д.Чижевського.

Формуванню моральних цінностей майбутніх педагогів, їх духовності і професійних цінностей присвячені дисертаційні дослідження Єрмакової С.С. (2003 р.), Мукомел С.А. (2005 р.), Климової О.А. (2006 р.).

Мета нашого дослідження: розкрити сутність поняття “моральна культура”, визначити її показники та рівні сформованості у студентів: показати взаємозв'язок між моральною культурою та професійними цінностями майбутніх педагогів.

Принципи моралі дають соціальну орієнтацію особи, формують у загальному вигляді моральні вимоги, стратегію моральної поведінки, своєрідну програму її соціальної активності, професійного становлення.

У наш час існує 164 визначення культури, нарахованих американськими теоретиками культури К.Клакхоном і А.Кребером та 70 формулювань, процитованих М.С.Каганом у його дослідженні філософії культури.

Культура як система соціальних конвенцій колективного існування і взаємодії людей вирішує завдання консолідації та організації людей, нормування і регуляції практичних форм їхньої колективної життєдіяльності, накопичення та трансляції соціального досвіду суспільного життя, адаптації людей до реальних умов оточення, здійснення комунікації між людьми, соціальної репродукції спільноти як суспільної цілісності [3].

Важливим у проаналізованій концепції є визнання того, що суттєва частина описаних культурних процесів здійснюється не тільки стихійно в її межах буденного колективного життя людей, а й одночасно організується і регулюється спільнотою цілеспрямовано. Інструментами такої організації і регуляції є соціальні інститути, спеціалізовані структури, які практично регулюють життєдіяльність людини згідно з суспільними ціннісними нормами.

Проте людина проявляє себе не тільки як пасивний “продукт окультурення”, тобто як механічний транслятор засвоєних нею нормативних зразків, а й як активний інтерпретатор. Надзвичайно важливо виховувати студентів з точки зору моралі, моральних

цінностей, моральної культури, а на цьому підґрунті формувати професійні цінності.

Культура як процес, результат і поле реалізації людських потенцій, як рефлексія творчості, як гуманістичний змістовний аспект суспільних відносин, як напружений пошук людиною самої себе і свого місця у світі постає в дослідженнях С.Кримського, М.Поповича, В.Розіна. Вони розглядають культуру як історично і соціально зумовлене, об'єктивоване у продуктах людської діяльності (артефактах) ставлення людини до природи, до суспільства, до самої себе та своєї діяльності.

В аксіологічній площині про культуру йде мова як про сукупність матеріальних і духовних цінностей. Цінність є значенням предмета для людини як суб'єкта культури. Найближче до цієї позиції стоїть Н.Чавчавадзе, який вважає, що з культурою ми маємо справу лише тоді, коли ідеально-духовні цінності реалізуються, матеріалізуються, наповнюються плотью, отримують часовопросторове тіло. М.Хайдеггер визначає культуру як реалізацію верховних цінностей шляхом культивування вищих людських чеснот. Цінності, втілені в різнопланових культурних текстах, становлять підґрунтя історичної та соціальної стабільності певної культури [3].

Підґрунтям для визначення поняття “моральна культура” став ціннісний зв'язок культури і моралі. Як свідчить аналіз філософської літератури, цінності цих двох феноменів мають спільні й відмінні особливості. Тому моральну культуру ми розглядаємо як ціннісний зміст моралі, що базуються на загальнолюдських нормах добра, справедливості, миролюбності, поваги до людської гідності і виявляється у поведінці та стосунках людей.

Взаємопроникнення та взаємозбагачення цих двох категорій становить суть ціннісного зв'язку культури і моралі. Понятійне вираження цього зв'язку й зосереджено в терміні “моральна культура”.

Мораль як форма соціальної культури виконує певні функції:

1) Мотиваційна функція. Моральні принципи мотивують людську поведінку, тобто виступають як причини й спонукання, що викликають в особистості бажання щось зробити (або, навпаки, не зробити).

2) Конститутивна функція. Конститутивна функція моралі в тому, що вона виступає як центральна, фундаментальна форма соціальної культури, що лежить в основі всіх інших її форм. Принципи моральності є вищими, чільними над всіма іншими формами регуляції поведінки людей.

3) Координаційна функція. У силу пріоритетності своїх принципів мораль забезпечує єдність і погодженість взаємодії людей у найрізноманітніших обставинах. Дотримання людьми єдиних і загальних моральних принципів робить їхню поведінку передбачуваною. Ця функція моралі має величезне значення для організації колективного життя людей [2].

Моральна культура, як і соціальна культура, має два основних аспекти: 1) цінності (ідеали); 2) регулятиви (норми).

Моральні цінності – це те, що древні греки йменували “етичними чеснотами”, вважаючи головними з них розсудливість, мужність, справедливість. Як моральні цінності у всіх народів шануються чесність, вірність, повага до старших, працьовитість, патріотизм.

Моральні регулятиви – це правила поведінки, орієнтованої на зазначені цінності. Кожен індивід вибирає (усвідомлено або не усвідомлено) у просторі культури ті з них, які найбільше підходять для нього. Такі регулятиви є нормами моралі.

Існують такі принципи моральної культури:

- “Золоте правило” моральності. Воно вимагає, щоб ніхто не ставив себе в надзвичайне положення у порівнянні з усіма іншими, і тим самим устанавлює рівність між людьми.
- Моральна автономія особистості. Це – завоювання Нового часу. Кант проголосив особистість абсолютною цінністю, якою не можна користуватися лише як засобом досягнення якихось інших цінностей. Принцип автономії особистості припускає не тільки повагу до людини, але й наявність у неї самоповаги, почуття власної гідності, відповідальності.
- Гуманізм. Єдність його – у людинолюбстві, визнанні єдності людства, турботі про благополуччя й щастя кожної людини. Він затверджує соціальну рівність людей й „природні права” кожної людини на життя, волю, охорону здоров’я, духовний розвиток та ін. [2].

У психолого-педагогічній літературі проблема формування моральної культури прямо чи опосередковано розглядалась через визначення її як особистісних якостей (Б.Ананьєв, Г.Бельська, І.Бех, І.Кон, А.Харчев); норми взаємин між групами (Л.Аркова, В.Кравець, І.Мар’єнко); гуманність як особливе ставлення до людей (Л.Гордін, В.Киричок); призму почуттів, мотивів, потреб (О.Бодальов, Ю.Гапон, В.Демиденко, О.Киричук, Я.Коломінський, М.Якобсон), культуру та етику взаємин (В.Білоусова, В.Петрова, А.Тихонова); культуру

поведінки та спілкування (Б.Бушелева, О.Богданова, Л.Дурандіна, М.Сметанський, Н.Хамська, Є.Янніцька); моральну свідомість (Л.Волченко, О.Дробницький, Т.Поніманська), моральні цінності (Б.Додонов, О.Зосімовський, Т.Гуменнікова, О.Олексюк, Л.Рувінський), моральний вибір (С.Анісімов, В.Бакштановський, В.Гришин, О.Гусейнов, А.Титаренко), моральну вихованість (І.Бех, О.Богдонова, І.Мар'єнко, М.Монахов, М.Фіцула).

Унаслідок аналізу психолого-педагогічної літератури та дисертаційних досліджень моральна культура, на нашу думку, – це якісна характеристика морального розвитку особистості, її моральна зрілість, високий рівень моральних відносин, що виявляються у культурі моральної свідомості, моральних почуттів і поведінки людини, які входять у структуру цього феномена.

Отже, оскільки моральна культура – це характеристика особистості з точки зору цілісності її морального розвитку, сукупність моральних якостей, які характеризують моральну свідомість і поведінку особистості, її структура включає: знання про мораль, моральні почуття, моральну свідомість, культуру моральних відносин, культуру поведінки.

За яскравістю виявлення показників сформованості моральної культури визначено рівні сформованості моральної культури студента: творчий (високий), репродуктивний (середній) та емпіричний (низький) рівні.

Критеріальними показниками визначено: моральні знання, моральні почуття, моральна свідомість, моральні відносини, поведінка.

Для загальної характеристики рівнів сформованості моральної культури студентів, об'єднуємо їх в таблицю.

Показники та рівні сформованості моральної культури студентів

РІВНІ	ПОКАЗНИКИ
Творчий Високий	Повна поінформованість з проблем моральної культури. Наявність великого інтересу до цієї проблеми, володіння розвинутими навичками моральної поведінки. Активна самостійна робота над власним моральним удосконаленням. Автономний рівень морального розвитку (добровільне обрання моральної поведінки через переконання, що жити потрібно відповідно нормам). Максимальний ступінь

РІВНІ	ПОКАЗНИКИ
	<p>прояву відповідальності, справедливості, працелюбності, толерантності й порядності). Стійкі переживання у свідомості, які є основою вольових реакцій особистості в різних ситуаціях. Повне розуміння сутності понять “моральна свідомість та її похідних: “совість”, “гуманність”, “шляхетність”, “повага до людей”.</p>
<p>Репродуктивний Середній</p>	<p>Повне усвідомлення поняття “моральна культура”, уміння чітко визначити характерологічні якості моралі, володіння більшістю моральних якостей і виявлення їх у міжособистісних стосунках. Відсутність систематичної роботи над удосконаленням своєї моральної культури.</p> <p>Конвенційний рівень дотримання норм моралі (намагання належати групі, суспільству, відповідати їх вимогам з метою самозбереження). Відносно стійкі переживання у свідомості, які є основою вольових реакцій особистості в різних ситуаціях. Неповне розуміння сутності понять “моральна свідомість” та її похідних: “совість”, “гуманність”, “шляхетність”, “повага до людей”. Непостійні вияви відповідальності, справедливості, працелюбності, толерантності й порядності.</p>
<p>Емпіричний Низький</p>	<p>Усвідомлення поняття “моральна культура” в загальних рисах, повна поінформованість з проблем моральної культури, наявність окремих моральних якостей, що проявляються в певних ситуаціях. Виявлення репродуктивного стилю поведінки (відтворення лише тих якостей, на яких заострює увагу педагог). Відсутність нахилів та інтересу до оволодіння морально-етичною культурою. Епізодичне бажання працювати самостійно над удосконаленням моральних аспектів своєї поведінки. Доморальний рівень</p>

РІВНІ	ПОКАЗНИКИ
	розвитку (виконання вимог зі страху покарання). Нестійкі переживання у свідомості, які є основою вольових реакцій особистості в різних ситуаціях. Відсутність розуміння сутності понять “моральна свідомість” та її похідних: “совість”, “гуманність”, “шляхетність”, “повага до людей”. Мінімальний ступінь прояву відповідальності, справедливості, працелюбності, толерантності й порядності.

Висновок. Моральна культура – це якісна характеристика морального розвитку особистості, її моральна зрілість, високий рівень моральних відносин, що виявляються в культурі моральної свідомості, моральних почуттів і поведінки. За яскравістю виявлення показників моральної культури визначені 3 рівні сформованості моральної культури студента. Виходячи з того, що найвищою професійною цінністю для вчителя є особистість учня, слід наголосити, що вчитель може бути ціннісним центром і “мірою всіх речей” за умови, що він сповна оволодів морально-духовними надбаннями як регуляторами своєї професійної діяльності. Загальнолюдський ідеал особистості пов’язаний саме із змістовною характеристикою всієї ціннісної системи, а не окремих її частин.

Література

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн.1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Навч.-метод. видання. – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
2. Кармин А.С., Новикова Е.С. Культурологія. – Спб.: 2004. – 464с.
3. Шевнюк О.Л. Культурологія: Навч. посіб. – К.: Знання – Прес, 2005. – 353с.
4. Яценко Т.С. Активная социально-психологическая подготовка учителя к общению с учащимися. – К.: Освіта, 1993. – 226 с.

Ю.О.Саунова

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ: УЗАГАЛЬНЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

В статтє обобщаются результаты экспериментальной работы по проблеме формирования экологического сознания,